

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ НІГЕРІЇ В МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТАХ

Стаття розкриває основні аспекти становлення проблеми прав людини, права нації на самовизначення, свободи людини на саморозвиток тощо на основі міжнародних правових актів ООН, ЮНЕСКО та ін., а також у контексті національної проблематики Нігерії.

Ключові слова: Нігерія, права людини, свобода, ЮНЕСКО, ООН, національний стандарт.

Джой Чидінма Отуоньє, аспірантка Київського національного університету культури і мистецтв
Историко-культурологический анализ национальной проблематики Нигерии в международных документах

Статья рассматривает основные аспекты становления проблемы прав человека, права нации на самоопределение, свободы человека на саморазвитие и т.д. на основе международных правовых актов ООН, ЮНЕСКО и др., а также в контексте национальной проблематики Нигерии.

Ключевые слова: Нигерия, права человека, свобода, ЮНЕСКО, ООН, национальный стандарт.

Otuonye Joy Chidinma, Post Graduate Student Kiev State National University of Arts and culture
History of Nigerian cultural Analyze on National documentation problem by International and national Standard

The article views the Major acceptable problems of National right , human right and human freedom development carried by International Organization Such as U. N .A ., U.N.E.S.C.O. and others.

Key words: Nigeria, rights, human, freedom, international, U.N.E.S.C.O. U.N.A. national, standard, culture, analyze, National standard.

Актуальність проблеми полягає у тому, що питання створення національно-культурного фонду Нігерії 1960-1990 рр. як в Україні, так і за кордоном не досліджене. Позаяк головним фондом культурної спадщини є національні загальноафриканські й нігерійські культурні цінності, необхідно проаналізувати історико-культурологічні процеси їх становлення, зокрема: законодавчої бази, виокремлення Нігерійської нації і загального Африканського етносу, що стало фундаментом національних перетворень Нігерії, особливо в культурному аспекті, з урахуванням європейського і власного досвіду; звільнення нігерійської народності від європейської колоніальної залежності в контексті національної спадщини нігерійської нації, що склалась у 60-90-х роках ХХ ст. Початок цьому процесу поклали Організація Об'єднаних Націй (ООН), НАТО, Європейський Союз та інші, які сформували сучасний пакет міжнародних юридичних актів прав і свобод національного демократичного розвитку.

Нормативно-правова база сформувала, з одного боку, право вибору демократичного розвитку кожної нації, а з іншого – поклала юридичні зобов'язання на кожну з країн, що входили в міжнародні організації у 50-60-х роках ХХ ст. Переломним періодом у звільненні африканського континенту став 1960 р., який назвали "роком Африки" [3, 177]. Цей рік приніс звільнення сімнадцяти державам, у тому числі Нігерії. У правовому пакеті, який послужив цьому процесу, була і Декларація "Про надання незалежності колоніальним країнам і народам", схвалена 14 грудня 1960 р. Генеральною Асамблеєю ООН, що і поставило деколонізацію під міжнародний контроль. З 7 жовтня 1960 р. в члени ООН була прийнята Федерація Нігерія (Офіційні звіти Генеральної Асамблеї, п'ятнадцята сесія, додаток № 2 (A/4494)) [1,1].

Головними органами впровадження та гарантами правових актів ООН були Генеральна Асамблея, Рада безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада опіки, Міжнародний Суд, Секретаріат і спеціальні вузькогалузеві організації, в тому числі ЮНЕСКО – організація з питань освіти, науки і культури, міжнародного співробітництва, яка брала особливо активну участь у національному розвитку нігерійської держави.

Основу правового регулювання співробітництва держав у галузі прав людини становив Статут ООН. Саме він зобов'язав держави "заохочувати і розвивати повагу до прав людини і основних свобод", ввів у міжнародне право нову норму про "право нації на самовизначення", якій було приділено увагу в декількох статтях Статуту ООН, що формулювалося так: "визначення необхідності затвердження віри в основні права людини, у цінність людської особистості, в рівність прав великих і малих націй" [1, 20, 13], "розвиток дружніх відносин між націями на основі поваги принципу рівності і самовизначення народів, розвиток поваги до прав людини і основних свобод для всіх без відмінності раси, статі, мови, релігії" [1, 20, 13], "підтримка міжнародного співробітництва в економічній, соціальній сфері, культурі, освіті, охороні здоров'я і сприяння виконанню прав людини" [1, 20, 13], "мирне узгодження ситуацій, щоб не порушити відносини між націями" [1, 20, 14], запобігання поновленню агресивної політики з боку будь-якої держави" [1, 20, 53], "повага до принципу рівноправності і самовизначення народів" [1, 20, 55].

Також він містив положення, що мало велике значення щодо політики панівних держав, зокрема: "члени ООН, які зазнають чи приймають на себе відповідальність при управлінні територіями народів, що не досягли ще повного самоврядування, визнають принцип, що інтереси населення цих територій є першочерговими, і як священний обов'язок приймають обов'язок максимально сприяти добробуту населення цих територій, дотримуватися поваги до культури зазначених народів, забезпечувати прогрес в галузі освіти, справедливо до них ставитися і захищати їх від зловживань" [1, 20, 73], сприяти вільному вираженню бажань цих народів" [1, 20, 74].

Після прийняття статуту ООН були прийняті документи, які захищали права і свободи всіх національностей взагалі і людини зокрема. Їх назви були опубліковані в основних міжнародно-правових документах за загальною назвою "Міжнародний Біль прав людини". До цього пакету юридичних документів увійшли: Загальна декларація прав людини [1, 5], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [1, 7], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [1, 6], два факультативних протоколи, які в цілому склали п'ять юридичних норм. Остання з них називалася "Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації" [1, 9].

Крім того, в період діяльності ООН було прийнято ряд спеціальних міжнародних документів, таких, як Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього [1, 11], Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських та таких, що принижують гідність, видів поведінки та покарання [1, 14], Женевські конвенції і два додаткових протоколи до них [1, 8].

Важливим документом ООН була і залишається "Загальна декларація прав людини" [1, 5], яка закріпила основні права людини, громадянина, народу, нації.

Відповідно до Декларації ООН було закріплено такі основні норми її, як: "всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах" [1, 5, 4], "кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, незалежно від раси, мови, релігії, політичних переконань, національного чи соціального походження" [1, 5, 4], "не випробовувати тортур або жорстокої, нелюдської поведінки, яка принижує гідність" [1, 15, 4], "всі мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації" [1, 5, 4], "ніхто не може відчувати безпідставне втручання в його особисте і сімейне життя, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію" [1, 5, 5], визначалося "право на свободу думки, совісті і релігії" [1, 5, 6], свободу переконань і на вільне їх виявлення, яке включало свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів [1, 5, 6], "воля народу повинна бути основою влади уряду" [1, 5, 6], закріплювалося "право на здійснення необхідних для підтримання гідності і вільного розвитку особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва" [1, 5, 7], право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами, право на захист моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких є особа [1, 5, 8].

Прийняті пізніше (в 1966 р.) два пакти – "Міжнародний пакт про громадянські і політичні права" [1, 6] і "Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права" [1, 7] – містили важливі норми регуляції життя як кожної людини, так і нації. В деякій мірі вони співвідносяться між собою, а саме: в обох пактах містяться норми про "право на самовизначення" у такому формулюванні: "всі народи мають право на самовизначення, на підставі якого вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток, можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування".

Крім того, в "Міжнародному пакті про громадянські і політичні права" [1, 6] були закріплені положення, які вже мали місце у вищевказаному. Деякі з них закріплювали нові положення щодо політичних утисків, що "ніяка держава, група або особа не має права робити будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, ніяке обмеження чи приниження будь-яких основних прав людини" [1, 6, 6], закріплено "право на життя, яке невід'ємно для кожної людини, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя" [1, 6, 7], "нікого не можуть тримати в рабстві або у підневільному стані" [1, 6,8-9], "ніхто не може бути свавільно позбавлений права на в'їзд у свою власну країну" [1, 6,10-11], "будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом" [1, 6, 16], "всі люди є рівними перед законом незалежно від мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження" [1, 6, 18]. "Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права" [1, 7] визначив "право кожної людини на участь у культурному житті, в тому числі на наукове, літературний чи художній, при цьому кожній країні гарантувалося повага свободи, необхідної для наукових досліджень і творчої діяльності, також визнавалася користь міжнародних контактів і співпраці в науковій та культурній галузях" [1, 7, 27].

Серед правових актів ООН була ще й Програма розвитку ООН (ПРООН), яка забезпечувала надання допомоги країнам, що розвиваються в справах їх національного розвитку, в тому числі країнам африканського континенту, які в наслідку антиколоніального руху створили нові незалежні африканські держави в межах старих територіальних кордонів. Ці кордони спочатку не відповідали етнічним територіям проживання народів, оскільки розрізали їх на кілька частин. Територіальна цілісність африканських держав постійно турбувала національну еліту і лідерів нації. Це питання виносилося на рівень загального обговорення. Так, на конференції глав держав і урядів африканських країн в Аккрі ще в грудні 1958 р. була прийнята спеці-

альна резолюція "Про межі і федерації", в якій говорилося, що "Конференція засуджує штучні кордони, проведені імперіалістичними державами, що розділяють народи Африки, в першу чергу ті межі, які розрізають етнічні групи і поділяють єдині народи" ("The New nations of West Africa", pp. 149-152) [3, 282, 65]. Питання кордонів також було винесено на обговорення конференції глав держав і влади народів Африки, яка була проведена в Аддис-Абебі в травні 1963 р., де було сказано, що "період колоніалізму завершився тим, що наш континент виявився скутим і пов'язаним, наші колись горді й вільні народи були принижені і повалені в рабство, а територія Африки розділена і перетворена на шахову дошку штучними і довірливими кордонами", що кордони, що залишилися у спадок від колоніалізму, ускладнюють культурне та етнічне об'єднання африканських народів ("Ethiopia observer", vol. VII 1963 № 1, p. 2.). Одним із способів ліквідації неспівпадіння політичних і етнічних кордонів африканських держав політичні лідери вважали створення єдиної африканської організації об'єднаних держав. Така організація була створена в 1963 р. за назвою "Організація африканської єдності" (скорочено: ОАЄ) і врегулювала прикордонні конфлікти між африканськими країнами, а також координувала політичну і економічну співпрацю країн континенту [3, 191].

Результатом багаторічної боротьби стало прийняття Генеральною Асамблеєю ООН резолюції з питання деколонізації Нігерії, а також Декларації "Про надання незалежності колоніальним країнам і народам", в тому числі Нігерії [1, 10]. Незважаючи на проголошення директивних прав, наданих Нігерії, процес економічного розвитку гальмувався іноземним капіталом, який визначально впливав на хід економічного розвитку Нігерії. Ця концентрація іноземного капіталу зосередилася серед найбільш великих компаній, однією з яких стала "United Africa Company", що діє в Нігерії за назвою "United African Company of Nigeria". Вона монополізувала багато галузей господарства та сфери економічної діяльності – від закупівлі сільськогосподарської продукції до річкового флоту.

Могутньою монополістичною групою була "John Holt end Company", яка контролювала систему закупівель сільськогосподарської продукції, а також деякі інші галузі. Висока концентрація іноземного капіталу спостерігалася у банківській і кредитній системах. У країні діяли такі великі комерційні банки, як "Backless bank", "Bank of West Africa", "Chess Manhattan bank", "Bank of America" та ін. Протягом тривалого колоніального періоду структура економіки Нігерії формувалася під впливом англійського капіталу. Країна була пристосована до потреб світового ринку: освоювалися ті види природних ресурсів і ті території, які були пов'язані з розвитком експорту какао, бавовни, пальмового масла і горіха, каучуку та ін. сировини [3, 282, 25]. У 80-ті роки урядом було прийнято нову стратегію економічного розвитку, програма якої була спрямована на видобуток нафти, руди та вугілля, в тому числі продаж цієї сировини на світовому ринку. Згідно з цією стратегією Нігерія в короткі терміни підняла рівень рентабельності окремих галузей важкої промисловості, скоротила імпорт в країну, встановила національний контроль над ключовими галузями і сферами господарства, а також забезпечила провідну роль державного сектора в економічному розвитку і частково в деяких інших галузях.

Далі урядом було проведено низку важливих економічних заходів, в наслідку яких розширилася пайова участь держави в активах іноземних компаній, а також була створена Нігерійська національна нафтова корпорація в 1971 р. З 1972 р. почалася масова нігерізація іноземних підприємств в обробній промисловості, торгівлі та обслуговуванні [2, 114, 12].

У 1978 р. урядом було проведено широку кампанію з очищення державного апарату і армії від корумпованих і некомпетентних працівників, було звільнено близько 10 тис. чол. У тому ж році прийнятий Декрет про корупцію, що встановлює суворе покарання для державних службовців, звинувачених у хабарництві [2, 114, 13].

В адміністративному відношенні Нігерія ділилася на кілька великих областей: Північну, Західну, Східну і Середньозахідну, які складалися з багатонаціональних етнічних груп. Кожна область мала свою історію, розвивалася своїми шляхами, різними і своєрідними були їх культура, заняття населення, релігійні вірування і т.д.

Таким чином, у справі націоналізації одним з найбільш важких питань національної культурної розвитку став мовний, в тому числі в сфері освіти. Таке становище призвело до надзвичайно складних відносин всередині кожного району та між районами.

У період колоніального панування місцева мова не розвивається, оскільки було заборонено навчання в школах, а в деяких місцях заборонялося навіть розмовляти на місцевих мовах. У школі, у громадському та політичному житті країн Африки були введені європейські мови, в тому числі англійська, французька та інші, на яких велось навчання, діловодство, виходили періодичні видання, велось радіомовлення і т.п. Після здобуття незалежності африканські держави змушені були прийняти мову колишньої метрополії в якості державної. Однак з часом такі розвинені мови, як йоруба, хауса, тві та інші зайняли чільне місце, тим більше, що переважна частина населення Африки не користувалася вжитку англійською, французькою або іншою західною мовою.

З 1961 року ввели навчання на місцевих мовах: йоруба – понад 20% всього населення, іґбо – понад 18%, хауса – понад 20% та ін. Товариство місцевих мов організувало національне шкільне навчання на основних трьох афроетнічних мовах хауса, йоруба, бо в початкових і середніх школах. Відбувся крутий поворот у становленні національної системи навчання – від освіти на європейських мовах до впровадження африканських мов як в освіті, так і у виданні газет, журналів та інших соціокультурних заходів на місцевих мовах. Як результат такої політики, в 80-і роки в Нігерії на місцевих мовах в обов'язковому порядку навчалися з 6-ти років протягом перших 3-4 років [3, 180, 140].

З цієї ж метою створений і спеціальний комітет з впровадження етнічних мов в освіту і культуру. Така мовна різноманітність послужила багатоетнічним відображенням нігерійського суспільства і відродила етноафриканські особливості кожної з груп. Прикладом тому є сучасна консолідація вже існуючих народностей в Нігерії (бо, йоруба та інших).

Наступною проблемою в період становлення незалежності була загальна неграмотність африканського населення, тобто 99% дорослого населення було неписьменним. Станом на 1980 р. 94,7% дорослого населення ще залишалося неписьменним. Тому урядом Нігерії було створено базу початкової освіти: 6-річну освіту для дітей з 6-7 років (вважалася обов'язковою), середня школа – 7-річна, що складалася з двох циклів: 4-річна – неповна (коледж) і 3-річна – повна (ліцей) [2, 104, 111]. Було створено мережу установ середньо-спеціальної вищої освіти, в систему якої увійшли національно-державні університети, коледжі та інші установи.

Питаннями освіти займалися Міністерство національної освіти, Державний секретаріат з питань освіти, Міністерство вищої освіти і наукових досліджень. У 1980 р. загальні витрати держави на освіту становили 4,3% ВВП, або 22,8% видаткової частини бюджету.

Отже, з перших же років незалежності Нігерії держава приділяла основну увагу розвитку економічного та соціально-культурного життя. Урядом було взято курс на загальнонаціональний розвиток, національне самовизначення народів, що населяють Нігерію, тобто на духовну деколонізацію і відродження етнічних особливостей кожної з груп населення і цілого народу взагалі.

Центрами становлення національної культури на довгий час стали коледжі, університети, при яких створювалися національно-культурні заклади, такі, як бібліотеки, театри, музичні товариства, групи і т. д.

Важливу роль у стимулюванні діяльності африканських держав, у тому числі Нігерії, в сфері розвитку різних аспектів культури і мистецтва відіграла міжнародна організація ЮНЕСКО. Її інтерес проявився з двох причин, які визначилися найбільш яскраво і цілісно при виборі європейського напрямку соціально-економічного та культурного розвитку Нігерії (на відміну від інших держав Африки, які обрали шлях незалежного розвитку за соціалістичним зразком і практики ведення економіки та формування нової соціалістичної культури), що вже мало досить глибоке коріння в колоніальний період розвитку нігерійської держави [1, 19].

Всі права і різні прагнення народу Нігерії розвинути свою культуру були підтримані цивільними і військовими урядами, розглянуті і закладені в нігерійську Конституцію [1, 44; 1, 45; 1, 46]. Держава приділяла серйозну увагу як збереженню спадщини, так і створенню необхідних умови для подальшого розвитку національних традицій і талантів. Саме тому в численних музеях і художніх галереях Нігерії були представлені не тільки безсмертні творіння майстрів, дивовижні за красою вироби культури Нок, культури Іфе, шедеври бронзового лиття стародавнього Беніну, а й не менш прекрасні твори сучасних нігерійських художників і скульпторів. Основні принципи державної підтримки національного художнього мистецтва були зафіксовані в офіційному документі "Культурна політика для Нігерії", затвердженому в 1985 р. [3, 196, 15]. До його головних положень входили: підтримка державою всіх видів традиційного і сучасного мистецтва, його пропаганда всередині країни і за кордоном, інтеграція культурних програм у навчальні плани шкіл і вузів, створення національних груп різних напрямків культури і мистецтва, національної галереї сучасного мистецтва, охорона пам'яток архітектури, проведення національних культурних фестивалів та ін.

Останні десятиліття 1990-х років урядова культурна політика Нігерії складалася з аналізу та розуміння культурного життя, культурних цінностей і культурних потреб усіх людей Нігерії, підтвердження автентичності історичної культурної спадщини; створення культурної національної специфіки та підтвердження специфіки різних етнічних груп, розвиток культурної інфраструктури і введення нових технологій, наявність зв'язків між культурою, освітою, засобами масової інформації. Культурна національна політика була в ці роки інструментом заохочення національної специфіки та нігерійської єдності. Культурна політика федерацій також була спрямована на розвиток специфічних-етнічних культур, що зберігають усі права та відмінності [3, 196, 25].

Обов'язок заохочувати, тобто фінансувати розвиток культури було покладено на кожен нігерійський штат, хоча Федеральний уряд брав безпосередню участь у фінансуванні та адміністративній підтримці культурної сфери кожного штату. Також державні або провінційні влади встановлювали державні художні ради. На ці художні ради було покладено відповідальність розвивати, управляти і просувати державну культурну політику.

Культурні організації на федеральних і на місцевих рівнях діяли завдяки реєстрації. Організовані культурні центри зазвичай функціонували в межах місцевих громад або в університетах, які брали участь у певних заходах [3, 195, 44].

Культурну спадщину, відроджену за період незалежності, було широко визнано як найважливіший внесок у визначенні національних та етнічних культур у Нігерії. Всі нігерійські уряди, незважаючи на політичну обстановку і орієнтацію, робили все необхідне, щоб зберегти культурну спадщину, сприяти розвитку культури. Національні архіви, Національний музей, Національна бібліотека і всі існуючі університети розуміли важливість завдання дослідження, відновлення та збереження культурної спадщини. Федеральне і кілька державних представництв, що працюють у цій сфері, повністю були підтримані федеральними фондами [3, 195, 47].

За роки незалежності в державі Нігерія існувала необхідність в добре систематизованій документації щодо культурної спадщини, так само, як і потреба в добре організованому обслуговуванні для її відновлення та збереження. Найбільшим культурним центром всієї Нігерії і столицею було м. Лагос, населен-

ня якого досягло 10 млн чол. У цьому місті державна підтримка мистецтва виражалася в діяльності таких державних установ, як Національний музей, Національний театр і Національна галерея сучасного мистецтва та ін. Одними із завдань Національної галереї було зберігання сучасних творів мистецтва, ознайомлення з ними широких кіл нігерійської громадськості, організація виставок-продажів майстрів мистецтва.

Прикладом зростання національної самосвідомості послужив підйом загальної національної культури різних напрямків: літератури, скульптури, живопису та ін., а також організація масових рухів різних товариств за ліквідацію відсталості в галузі освіти та розвитку різних галузей науки і мистецтва. Також зростання національної самосвідомості сприяло створенню мовної та культурної особливості: у наступні 70-80-і роки національне визначення громадян позначалося згідно з назвою держави, в якій вона проживала, тобто нігерійців в Нігерії і т.д. Ця єдність різних етнічних груп однієї держави добре виражена в нігерійському гімні: "Хоч ми і можемо належати до різних народів і говорити на різних мовах, ми всі брати, ми всі нігерійці, горді можливістю служити своїй матері-батьківщині".

Отже, ми дійшли висновку, що найбільш важливою основою досягнення незалежності нігерійської державності та всіх її складових стали нормативно-правові акти ООН, її підструктур, особливо ЮНЕСКО та інші, зокрема у справі розвитку основних норм свободи людини і нації в цілому, серед них: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Програма розвитку ООН (ПРООН) про надання допомоги країнам у справі їх національного розвитку, в тому числі Нігерії.

На основі цієї правової бази за сприяння ЮНЕСКО були розроблені головні національні пріоритети розвитку культурної політики Федеративної Республіки Нігерія. Серед головних досягнень національної культурної політики були визначені національні символи: Конституція, забезпечена територіальна цілісність нігерійської держави, відкриті головні національні заклади культури і мистецтва: Міністерство національної освіти, Міністерство вищої освіти і наукових досліджень, Міністерство інформації, Міністерство освіти, Федеральне міністерство культури і соціального забезпечення, Національна комісія з питань музеїв і Пам'ятников, Національна бібліотека Нігерії, Центр чорних і африканських мистецтв і цивілізації, Національна галерея сучасного художнього живопису, Федеральна радіокорпорація Нігерії, Корпорація фільму Нігерії, Національні архіви, Національний музей, Національна бібліотека та ін., які керували виробництвом і створенням культурної спадщини країни, а також стояли біля витоків зародження і формування національно-державного фонду збереження нігерійських цінностей і творів мистецтва.

Література

1. Африка. Культурное наследие и современность // (АН СССР. инст. Африка); отв. ред. Р. Н. Исмагилова. – М.: Наука, 1985. – 307с.
2. Ерофеев Н. А. Тропическая Африка /Ерофеев Н. А.// Идеология и проблемы культуры. – М., 1972.
3. Львов Н. И. Современный Театр Тропической Африки / Львов Н. И. – М., 1977.
4. Нигерия: прошлое и настоящее. Материалы нигерийских чтений состоявшихся 20-22 окт. 1980 г. в Москве. – М., 1981.
5. Отуоньє Джой Чидінма. Тенденції розвитку національної культури 60-90-х рр. XX ст./ Джой Чидынма Отуоньє // Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова: збірник наукових статей. – К., 2010. – Вип. 91.
6. Членов А. М. проблемы современного искусства Нигерии /Членов А. М.// Азия и Африка сегодня. – 1962. – № 6. – С.7-8.
7. Bafo, kwame S.T. The cultural components of journalism and communicational Educational programmes. The case of English speaking Africancounries. – Paris: UNESCO, 1989.
8. Olarun timeline B Olatunji. Arts and heritage as Catalysts for development in Africa / Olatunji B. // Centre for black and African arts and Civilization CBAAC Occasional monographs; N 19, 2010. – 28p.
9. The national Creativity Fair NAFEST 90 /National Council for Arts and Culture. – Lagos, 1992. – P. 12.

References

1. Afrika. Kul'turnoe nasledie i sovremennost' // (AN SSSR. inst. Afrika); отв. red. R. N. Ismagilova. – М.: Nauka, 1985. – 307s.
2. Erofeev N. A. Tropicheskaia Afrika /Erofeev N. A.// Ideologija i problemy kul'tury. – М., 1972.
3. L'vov N. I. Sovremennyi Teatr Tropicheskoi Afriki / L'vov N. I. – М., 1977.
4. Nigerija: proshloe i nastoiashchee. Materialy nigeriiskikh chtenii sostoiavshikhsia 20-22 okt. 1980 g. v Moskve. – М., 1981.
5. Otuone Dzhoi Chyidinma. Tendentsii rozvytku natsionalnoi kultury 60-90-kh rr. XX st./ Dzhoi Chyдынma Otuone // Naukovi zapysky NPU im. M. P. Drahomanova: zbirnyk naukovykh statei. – К., 2010. – Vyp. 91.
6. Chlenov A. M. problemy sovremennogo iskusstva Nigerii /Chlenov A. M.// Aziia i Afrika segodnia. – 1962. – № 6. – S.7-8.
7. Bafo, kwame S.T. The cultural components of journalism and communicational Educational programmes. The case of English speaking Africancounries. – Paris: UNESCO, 1989.
8. Olarun timeline B Olatunji. Arts and heritage as Catalysts for development in Africa / Olatunji B. // Centre for black and African arts and Civilization CBAAC Occasional monographs; N 19, 2010. – 28p.
9. The national Creativity Fair NAFEST 90 /National Council for Arts and Culture. – Lagos, 1992. – P. 12.